

СД. Серед них виявилися десятки трупів із слідами катувань: відрізані вуха, виколоті очі, переломані руки і т.д.

Український легіон самооборони повністю виправдовував свою офіційну назву каральний загін СД. Легіонери грабували, вбивали невинних мирних людей. Їхні грабунки, насильства викликали обурення і гнів місцевого населення. Адж експропріації продуктів харчування для багатьох селян просто означала голодну смерть. Так, після передислокації легіону в місто Устилуг, коли легіонери зайнялися «збором провіанту» (тобто під загрозою зброї забирали муку, крупу, м'ясо, худобу), жителі села Корчунок, що в 3-х кілометрах від Устилуга, вчинили рішучий опір.

Для втихомирення селян за наказом гауптштурмфюрера СД Асмуса село Корчунок було спалене, легіонери вбивали поголовно всіх жителів без огляду на стать і вік. Така ж доля спіткала і населений пункт, званий колонією Америка, села Едвард-Поле, Ласків, Смолигів, Хланів, Владиславин.

Часом для проведення масових езекуцій 31-й загін СД об'єднувався з іншими каральними підрозділами. Так, наприклад, у березні 1944 року спільна партизанська акція звела його з підрозділами вермахту і 5-м полком дивізії СС «Галичина». В результаті в Грубешівському повіті Люблінського воєводства три села було «спалено, втихомирено й вилюднено», як полюбляли писати про такі акції учасники злочинних СС і СД.

У серпні 1944 року частина 31-го загону СД під командуванням полковника Петра Дяченка взяла участь у придушенні Варшавського повстання, на практиці виконуючи наказ рейхсфюрера СС Гімлера: «Всіх поляків у Варшаві розстрілювати без огляду на вік чи стать, нікого в полон не брати, а саму Варшаву зрівняти з землею».

Кривавий слід Українського легіону самооборони - 31-го карального загону СД простягся і територією Югославії. Тут у березні 1945 року загін було влито до складу дивізії СС «Галичина». Приймавши під свою команду 31-й каральний загін СД, ця дивізія взяла на себе також ганьбу і злочини душителів Варшавського повстання. Під есесівськими штандартами карателі-«легіонери» й закінчили війну.

М.М.ВЕГЕЩ, М.В.ОЛАШИН
(м. Ужгород)

СТАНОВИЩЕ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Фашистська окупація Волині і Рівненщини привела до створення Генеральної округи «Волинь», яка в свою чергу складалася із 24 округ. Ця територія включала в себе Рівненську, Луцьку і Кам'янець-Подільську області, потім південні частини Пінської і Брестської областей Республіки Беларусь. Місце перебування генерал-комісара - Рівне. Тоді ж була створена Генеральна округа «Житомир», до якої входило 29 округ і яка включала Житомирську і Вінницьку області, потім південну частину Поліської області Республіки Беларусь. Місце перебування генерал-комісара - Житомир (Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941-1945: Документы и материалы в трех томах. Т.1.-К.: Наукова думка, 1985. -С.307-308). В Рейхскомісаріаті Україна українцям була заборонена будь-яка політична діяльність. Подібним було ставлення окупантів до української освіти. «Ми були б мерзотниками, - однозначно заявив Е.Кох, - якщо б що-небудь робили для української освіти, для

підвищення рівня інтелігенції». Від теорії до практики - один крок. Почалося масове закриття шкільних закладів, переслідування патріотично настроєної інтелігенції. На окупантів не впливали численні звернення Української Національної Ради, що виникла у Львові. Що стосувалося розвитку культури, УНР пропонувала «розвивати суспільне життя у таких галузях: а) культура, освіта та інформування народу... займатися моральним, духовним і фізичним вихованням молоді» (Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. - Нью-Йорк, Париж, Львів, 1993.-С.177).

На Волині було закрито 984 школи, 185 тисяч школярів позбавлено права здобути освіту. 4 грудня 1941 р. газет «Волинь» повідомляла, що «в зв'язку з розпорядженням Генерального комісара про припинення навчання в школах, всі школи, крім фахових, припинили свою діяльність. Довідуємось, що в Рівному надалі проводиться навчання в Технічній школі».

Закриваючи школи на Волині, окупанти, нерідко, мотивували свої вчинки досить неаргументовано. Генеральний комісар в Бресті Литовському 14 листопада 1941 р. писав: «На жаль багатьом українським районним управам моєї округи не вдалося як слід побороти браку постачання палива, викликаного злуро більшовицько-російською господаркою, та запобігти дуже великій небезпеці поширення заразливих хворіб, що спричинила війна.

Тому, щоб забезпечити українське населення на обох теренах, я мушу застосувати підпільні негайно заходи. Одним з таких заходів є моя постанова, щоб тимчасово закрити всі школи моєї округи. Повне відкриття шкіл зараджу тоді, коли на це дозволять обставини. До того часу учителі й старші учні повинні зайнятися за посередництвом урядів праці, загально-пожиточною працею, щоб у цей спосіб причинитися до злагідження тяжкого положення українського населення під час цієї зими» (Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали. Т.1(1939-1953).-К.:Наукова думка, 1995.-С.120-121).

24 жовтня 1942 р. Е.Кох видав розпорядження Генеральному комісару округу «Житомир» про закриття шкіл, інститутів і відправку всіх учнів старше 15 років на роботи до Німеччини. «В такий час, - говориться у розпорядженні рейхскомісара, - коли навіть в Німеччині зростання освіти майже стоїть на місці і навіть такі життєво важливі професії, як професія лікарів, не можуть мати необхідного приросту, абсолютно не має значення, буде чи не буде на Україні підвищуватись освіта, яку німецька влада може планувати тільки через 10 років. А тому я вимагаю від панів генерал-комісарів закрити всі школи і інститути, в яких навчаються учні старше 15 років, а всіх учнів і викладачів з цих закладів, незалежно від статі, закритим способом відправити на роботи до Німеччини» (Історія застерігає. Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни.-К.:Політвидав України, 1986.-С.147).

У 1943 р. уряд генерал-губернатора звітувався перед вищестоящими органами про зміни, які сталися на підпорядкованій йому території в галузі освіти: «Всі школи ліквідовано. Залишилися тільки чотирикласні народні школи і деякі професійні, нижчого типу. До приходу німецької цивільної адміністрації в Україні була мережа вищих шкіл, їх німецькі органи управління також ліквідували. Щоправда, були внесені меморіали до рейхскомісаріату України, до генерал-комісара Волині і до обласних комісарів, але, на жаль, без наслідків. Потім було навіть заборонено вносити меморіали до вищих інстанцій: можна було звертатися до обласних комісарів» - (Культурне життя в Україні -...С.186).

Безперечно, що таке ставлення окупаційних властей до розвитку освіти на Волині, викликало справедливе обурення у місцевого населення. Ще в грудні 1941 р. газета «Волинь» повідомляла, що «розпорядження пана Генерального комісара для Волині

й Поділля у Бересті Литовському (про закриття шкіл - М.В., М.О.) ...викликало підняття серед нашого громадянства. І це цілком зрозуміло. Було б зле, коли наше суспільство відносилось б до цього байдуже». Редакція газети рішуче заявила: «...Хто пояснює закриття наших шкіл якось тенденційно, той поповнює злочин, і він є свідомим чи несвідомим шкідником загальної справи. І як нас інформували, це робиться іноді свідомо ворогами нашого народу. Така пропаганда, що походить зі злої волі, буде відповідними чинниками поборюватись».

Із вищесказаного випливає, що фашистський окупаційний режим був спрямований на ліквідацію мережі шкіл на Волині, що повинно було привести до різкого падіння освітнього рівня українського населення. Якщо до цього додати, що аналогічна політика велася в економічній і політичній галузях, то стане зрозумілим, чому життя на Волині кардинально змінило своє ставлення до Німеччини. Переслідування всієї української нації привело до посилення руху опору, який виник саме на Волині в осередку Української Повстанської Армії.

В.В.БЕНЕДЮК, В.М.ГЕРАСИМЧУК

(м.Луцьк)

ЛІТО 1944 РОКУ НА ЧЕРВОНОАРМІЙЩИНІ

Влітку 1944 року на заході ще гриміли залеклі бої. Радянські війська завершували визволення України та окупованих фашистами країн Європи. Наш край ще лежав у руїнах. Всі дорослі чоловіки пішли на фронт. В селах залишились лише жінки, діти, інваліди, люди похилого віку. Та наближались жнива. Необхідно було напружити всі сили, щоб фактично в екстремальних умовах забезпечити фронт і країну хлібом, іншими сільськогосподарськими продуктами. З метою мобілізації населення на успішний збір урожаю та заготівлю кормів для тваринництва 18 червня в Червоноармійську відбувся зліт передовиків виробництва - стахановців району. На зльоті виступила удостоєна ще до війни урядових нагород ланкова колгоспу «Перемога» с.В'язовиці Грибан Уляна. Вона розповіла, як в неймовірно складних умовах організувала ланку, першою в селі навчила свою корову ходити в ярмі і успішно завершила весняні польові роботи. Ланкова закликала присутніх докласти всіх зусиль, щоб весь вирощений урожай зібрати вчасно і без втрат. Беручи участь у косовиці сіна, Грибан Уляна вручну викошувала по 0,45-0,50 га при нормі 0,25 га. Її приклад наслідували інші жінки та дівчата.

В число передових вивела свою бригаду бригадир колгоспу «Червоний прапор» з с.Колодіївки Єва Федорівна Котенко. Вона проявила себе як умілий організатор, чуйний товариш, старанний господарник. Закінчивши першою в районі весняну сівбу та посадку картоплі, бригада організовано вийшла на косовицю сіна.

Самовіддано працювала на відбудові колективного господарства Ольга Яшук з Колодіївки. Вона завжди очолювала найважчі ділянки господарських робіт. Спочатку працювала ланковою колгоспу «Друга п'ятирічка». Успішно завершивши сівбу, її ланка взяла активну участь у косовиці сіна та зернових. В серпні 1944 р. О.Яшук призначили завідуючою фермою великої рогатої худоби. Ферма успішно виконувала свої зобов'язання.

Згуртовано вийшли на косовицю сіна трудівники колгоспу ім.Будьонного з с.Ясної Поляни. В поле щоденно виходило біля 100 жінок-косарів. У перші ж дні вони скошили понад 100 га. Колгоспниці Параска Грибан, Федосія Сак, Марія Заброцька,

Параска Корзун викошували щоденно по 0,72 га трави. Не відставали від них 67-літній Григорій Костриця, інвалід Федір Лядецький. Вони також щоденно викошували більше, ніж по 0,70 га. Активну участь в косовиці сіна та зернових брала колгоспниця Пулино-Гути Сак Варвара.

Організаційна робота по мобілізації трудящих на збір урожаю поєднувалась із агітаційно-масовою роботою. Активну участь у її проведенні брали культпрацівники, учителі, агітатори. Одним з таких агітаторів була ланкова колгоспу ім. XVII парт'їзду Вольвахівської сільради Онисія Стрельченко. Напередодні жнив вона зібрала жінок, розповіла їм про стан справ у країні та на фронтах війни, про складність завдань, які стоять перед колгоспниками села. На другий день всі члени ланки вийшли в поле і вручну викосили по 0,60 га жита. Ще через день дівчата і жінки вийшли в поле раніш. Кожна з них скосила по 0,75 га. Завоювавши першість у змаганні, ланка забезпечила часний збір хліба в колгоспі.

Зразки самовідданої праці, трудового героїзму показувала під час збору урожаю в 1944 р. Марія Опанащук з колгоспу ім. XII-річчя Жовтня (с. Червоноармійськ). Вона щоденно вручну скошувала не менше, ніж по 0,70 га зернових. Її приклад наслідували односельчани Анастасія Грицай, Ольга Ткаченко, Єва Дубина, Ганна Бобрик. Поставхановські працювали на косовиці жита дівчата з Корчівки Віра Бондарчук, Ольга Найдєва, Тетяна Лісовська, Домініка Бондарчук, Ольга Мельник, Анастасія Бондарчук, Палажка Шевчук.

В Колодіївці виділялась зразковою працею бригада Єви Котенко, особливо косарі Ольга Шевчук, Ольга Григорчук та інші. В'язальниця з цієї бригади Оксана Поліщук щоденно зв'язувала по 10 кіп снопів. По 0,60-0,80 га жита та пшениці викошували щоденно колгоспники з Кошелівки М. Новицька, М. Голяченко, Борецький І. Талько, В. Мельник, С. Новицький.

Велику роботу по мобілізації трудящих на збір урожаю 1944 р. проводили агітколлективи, зокрема в Корчівці (керівник агітколлективу - Т. Я. Павличенко). Авторитетом серед колгоспників користувалась агітатор з цього села, ланкова колгоспу «Комінтерн» Віра Бондарчук. Члени її ланки під час жнив викошували по 0,75-0,80 га жита. По 0,65-0,75 га жита викошувала ланкова з корчівського колгоспу ім. Кірова, агітатор, 16-річна дівчина Віра Чернюк.

На збір урожаю пішли всі, хто міг чимось допомогти в боротьбі за хліб військового часу. Наприклад, з точки зору сьогодення ми оцінюємо як героїчний подвиг трудовий внесок 82-річного дідуся із В'язовця Іллі Ткаченка. Незважаючи на похилий вік, він, бажаючи прискорити розгром ворога, взяв косу і теж пішов на жнива. Їм щоденно складав більше, ніж по 20 кіп жита. Такі подвиги були непоодинокі. Активно працював на жнивях 1944 р. 78-річний Павло Антонович Шевчук із села Яблуне. Звертаючись до бригадира з проханням дати йому роботу, він сказав: «Ну, синок, я прийшов скиртувати. Три сини мої борються на фронтах з німецькими загарбниками. Я працюю і буду працювати, скільки сили матиму, щоб допомогти зібрати врожай і дати Червоній Армії достатньо хліба».

Урожай 1944 р. на Червоноармійщині був зібраний вчасно і без втрат.

У важких умовах військового 1944 року, коли все доросле чоловіче населення було мобілізоване на фронт, на Червоноармійщині успішно завершилися весняні польові роботи. Практично без застосування техніки збирали урожай сільськогосподарських культур. Критичне становище в країні вимагало чітко продуманої організаційної та виховної роботи серед населення. В результаті такої роботи на 26 липня 1944 р. в районі було скошено 2700 га колоскових. Напереді йшли колгоспи ім. Ворошилова (с. Соколів), ім. Горького (с. Буряківка), ім. Чапаєва (с. Рудокопи). Наприклад, в с. Соколові (голова колгоспу М. І. Мельничук) озими і ранні ярі культури були зібрані за 5-6 днів. На косовиці жінки викошували по 0,70 га зернових.